

ОРАЛИҚ ҲИСОБОТ
2015 йил 23 февраль – 19 март

20 март

I. ҚИСҚАЧА МАЗМУНИ

- 2014 йилнинг 26 декабрь куни Марказий сайлов комиссияси (МСК) президент сайлови 2015 йилнинг 29 мартда ўтказилишини эълон қилди. МСК парламентдаги партиялар томонидан ҳар бири учун бир миллионга яқин имзолар тўпланганидан кейин тавсия қилинган 4 нафар номзодларни рўйхатдан ўтказди. ЕХХТ/ДИИХБ СКЧМ суҳбатдошларига кўра улар ўртасидаги рақобат унчалик катта эмас, чунки амалдаги президент бошқа номзодлар томонидан президентликка энг мақбул номзод сифатида тавсифланмоқда.
- Охирги ўтказилган президент сайловидан сўнг ўтган муддат ичида мустақил номзод сифатида сайловда иштирок этиш имконияти бекор қилинди ва президентлик муддати етти йилдан яна беш йилга қисқартирилди. ЕХХТ/ДИИХБнинг ифода этиш ва уюшмаларда иштирок этиш эркинликларини чеклашга доир бир қатор аввалги тавсиялари ханузгача жавобсиз қолмоқда.
- Гарчи президентлик муддати Конституцияда кетма-кет келувчи икки муддат билан чеклаб қўйилган бўлса-да, ҳозирги давлат раҳбарининг номзоди амалдаги Конституция доирасида учинчи бор қайта сайланишга қўйилган. Бир қанча жамоатчилик гуруҳлари Президент Ислом Каримовни номзод сифатида рўйхатдан ўтказиш тўғрисидаги МСК қарори юзасидан Конституциявий Суд, Бош Прокуратура, Сенат ва МСКга норозилик билдирдилар.
- Сайловлар МСК, 14та Округ сайлов комиссиялари (ОСК) ва 9000дан ортиқ Участка сайлов комиссиялари (УСК) томонидан бошқариб борилади. МСК ҳозиргача барча муҳим қонуний муддатларга риоя қилиб келмоқда. Шу билан бирга, МСК қарорлари ва йўриқномаларининг барчаси ҳам ўз вақтида оммага эълон қилингани йўқ. Барча ОСК ва УСКларни расмий ўқитиш 13 март куни якунланди.
- Гарчи сайловчиларнинг ягона реестри бўлмаса-да, овоз бериш учун рўйхатга олинган фуқароларнинг дастлабки сони 20 798 052 нафарга етди. Сайловчилар рўйхати овоз берувчилар маълумотларни тасдиқлаши ёки тузатишлар киритилишини талаб қилишлари учун УСКлар томонидан 14 март куни оммага эълон қилинди.
- Конституцияда ифода этиш эркинлиги белгилангандир ҳамда Ўзбекистон Республикаси Президенти сайлови тўғрисидаги қонун (ПСТҚ) ва тегишли МСК низомлари сайлов муддати давомида ОАВнинг фаолиятини бошқарадилар. ОАВ тарқатилаётган маълумотларнинг ишончлилиги учун жавобгар бўлади ва тўхмат учун жиноий жавобгарликка тортилади. Ҳуқуқий-меъёрий асос ОАВдаги вақт ва жойларнинг тенг

таксим қилинишини талаб қилади. ЕХХТ/ДИИХБ 25 февралда 13та матбуот мисолида ОАВни сон ва сифат жиҳатидан мониторинг қилишни бошлади.

- Сайлов комиссияларининг қарорлари ва ҳаракатлари юзасидан юқорироқ даражадаги сайлов комиссиясига ёки ваколатли биринчи босқич (туман) фуқаролик судларига эътироз билдириш мумкин. ЕХХТ/ДИИХБ СКЧМ сайловга доир ҳеч қандай шикоятлардан хабари йўқ, фақатгина жамоатчилик гуруҳлари амалдаги президентнинг конституциявий низомлар нуктаи назаридан ушбу лавозимга қайтадан номзоди қўйилиши ҳаққонийлиги юзасидан икки бора эътироз билдирдилар.

II. МУҚАДДИМА

Ўзбекистон Республикаси ҳукуматининг таклифига асосан ЕХХТ Демократик институтлар ва инсон ҳуқуқлари бўйича бюроси (ЕХХТ/ДИИХБ) 23 февралда Сайловларни кузатиш бўйича чекланган миссияни (СКЧМ) тузди¹. СКЧМга Тана де Зулуэта (Tana de Zulueta) бошчилик қилди, унинг таркибига Тошкентда фаолият олиб борган асосий гуруҳнинг 11 нафар аъзоси ва 1 март куни республика бўйлаб сафарбар этилган 10 нафар узоқ муддатли кузатувчилар кирди. Миссия аъзолари ЕХХТга аъзо 18та давлат вакилларидан ташкил топди. ЕХХТ/ДИИХБнинг услубиятига мувофиқ СКЧМ сайлов кундаги фаолиятни тизимли равишда ёки атрофлича кузатиб бормайди, балки унинг аъзолари чекланган миқдордаги сайлов участкаларига ташриф буюрадилар.

III. МАВЖУД ВАЗИЯТ

2014 йилнинг 26 декабрь куни 2012 йилда ҳуқуқий-меъерий ҳужжатларга киритилган ўзгартиришлар асосида Марказий сайлов комиссияси президент сайлови 2015 йилнинг 29 мартда² ўтказилишини эълон қилди. Бу ЕХХТ/ДИИХБ томонидан Ўзбекистонда кузатиб борилган олтинчи сайловдир. Бўлиб ўтадиган сайлов 2014 йил декабрь ойида ўтказилган парламент сайловлари изидан келмоқда. Мазкур сайловлар ҳокимият вакиллари томонидан парламент ролини кучайтириш сари қўйилган қадам сифатида тақдим этилмоқда, чунки парламентда энг кўп овозга эга бўлган сиёсий партия илк бор Бош вазир номзодини қўйиш ҳуқуқига эга бўлди³. Парламентда ўринларга эга бўлган партиялар рўйхатдан ўтган ягона партиялардир.

Амалдаги Президент Ислоҳ Каримов ушбу лавозимни 1991 йилдан буён эгаллаб келмоқда ҳамда 2000 ва 2007 йиллардаги президент сайловларида ғолиб бўлди. ЕХХТ/ДИИХБ СКЧМ суҳбатдошларининг кўпчилиги амалдаги президентни мамлакат ва минтақадаги барқарорлик ва хавфсизлик кафолати сифатида тавсифладилар.

---

¹ ЕХХТ/ДИИХБнинг Ўзбекистон бўйича барча аввалги ҳисоботлари билан www.osce.org/odihr/elections/uzbekistan манзилида танишиш мумкин

² Конституциянинг 90 ва 117-моддаларига номувофиқ равишда 2012 йилда қабул қилинган “Давлат ҳокимияти вакиллик органларига ва Ўзбекистон Республикаси Президентининг навбатдаги сайлови тўғрисида”ги Қонунда парламент сайловлари 2014 йилнинг декабрь ойига тайинланиши, президент сайлови эса парламент сайловларнинг натижалари эълон қилинган санадан бошлаб 90 кундан сўнг бўлиб ўтиши белгилангандир.

³ 23 январда, Ўзбекистон Либерал демократик партияси (ЎзЛиДеП) тавсиясига мувофиқ, Президент Ислоҳ Каримов Парламентнинг Қонунчилик палатаси ва Сенати (*Олий Мажлис*) аъзолари олдида Шавкат Мирзиёев номзодини Бош вазир лавозимига таклиф қилди, улар эса бир овоздан номзодни тасдиқладилар.

IV. САЙЛОВ ТИЗИМИ ВА ҲУҚУҚИЙ-МЕЪЁРИЙ АСОС

Президент умумхалқ овоз бериш йўли билан беш йиллик муддатга берилган овозларнинг оддий кўпчилиги асосида сайланади. Агар ҳеч бир номзод берилган овозларнинг 50 фоизидан кўпроғини ололмаса, икки етакчи номзод ўртасида бир ой муддат ичида сайловнинг иккинчи давраси ўтказилади. Биринчи давра яроқли бўлиши учун сайловчилар умумий сонининг камида 33 фоизи овоз бериши талаб этилади, аммо иккинчи давра учун бундай талаб қўйилмаган.

Президент сайлови биринчи навбатда Конституция (сўнги тузатишлар 2014 йилда киритилган), “Ўзбекистон Республикаси Президенти сайлови тўғрисида”ги Қонун (Президент сайлови тўғрисидаги қонун, ПСТҚ, сўнги тузатишлар 2011 йилда киритилган), Фуқароларнинг сайлов ҳуқуқлари тўғрисидаги қонун (Сайлов ҳуқуқлари тўғрисидаги қонун), сўнгра бошқа кўплаб тегишли қонунчилик ҳужжатлари билан тартиблаштирилади ва бошқарилади⁴.

2007 йилдаги сўнги президент сайловидан кейин ўтган давр мобайнида икки муҳим ҳуқуқий ўзгартиришлар киритилди. 2008 йилда фуқаролар гуруҳи томонидан қўллаб-қувватланувчи мустақил номзод сифатида президентликка даъвогарлик қилиш имконияти бекор қилинди. 2011 йилда президентлик муддати етти йилдан қайта беш йилга қисқартирилди⁵. Сўнги президент сайловидан кейин ўтган муддатда киритилган баъзи ўзгартиришлар ЕХХТ/ДИИХБнинг аввалги тавсияларига жавоб берди. Хусусан, МСК муддатдан илгари овоз бериш тартиблари ҳамда дастлабки қамоқда сақлаш жойларида УСҚларни ташкил қилиш борасида кўпроқ тафсилотлар бериш мақсадида низом қабул қилди. Шу билан бирга, ЕХХТ/ДИИХБнинг ифода этиш ва уюшмаларда иштирок қилиш эркинликларига доир бир қанча аввалги тавсиялари жавобсиз қолмоқда. Сиёсий партияларни ва нодавлат ташкилотларни тузиш ҳуқуқи уларни юридик шахс сифатида рўйхатдан ўтказиш учун каттиқ талабларнинг қўйилишига олиб келди.

Гарчи президентлик муддати Конституцияда кетма-кет келувчи икки муддат билан чеклаб қўйилган бўлса-да, ҳозирги давлат раҳбарининг номзоди амалдаги Конституция доирасида учинчи бор қайта сайланишга қўйилган⁶. МСК ЕХХТ/ДИИХБ СКЧМга маълум қилишича, сиёсий партияларни кимнинг номзодини қўйиш борасида қарор қабул қиладилар, МСК эса фақатгина партиянинг номзод қўйиш ҳуқуқини ҳамда номзодни тавсия қилиш ҳужжатларининг қонундаги талабларга мос келишини текшириш ваколатига эга. Бошқа мансабдор шахсларнинг ЕХХТ/ДИИХБ СКЧМга берган тушунтиришларга кўра, “муддат” ибораси йилларнинг аниқ

⁴ Бошқа тегишли қонунчилик ҳужжатларига қуйидагилар киради: “Давлат ҳокимияти вакиллик органларига ва Ўзбекистон Республикаси Президентининг навбатдаги сайлови тўғрисида”ги Конституциявий Қонун; Референдум натижалари ва давлат ҳокимиятини ташкил қилишнинг фундаментал тамойиллари тўғрисидаги Конституциявий қонун (2011 йилда тузатишлар киритилган); Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 90-моддасига тузатишлар киритиш тўғрисидаги қонун; “Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 90-моддасига тузатишлар киритиш тўғрисида”ги қонун муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг баъзи қонунчилик ҳужжатларига тузатишлар киритиш тўғрисидаги қонун; МСК тўғрисидаги қонун (сўнги тузатишлар 2014 йилда киритилган); Сиёсий партиялар тўғрисидаги қонун; Сиёсий партияларни молиялаштириш тўғрисидаги қонун; Жиноят кодексининг ва Маъмурий ҳуқуқбузарликлар кодексининг (сўнги тузатишлар 2014 йилда киритилган) тегишли бандлари; ҳамда МСК низомлари.

⁵ Етти йиллик муддат биринчи бор 2002 йилда Конституцияга референдум орқали киритилди, аммо 2011 йилда парламент томонидан қайта беш йиллик муддатга қисқартирилди. Тузатишлар қабул қилишнинг бу каби усули Референдум тўғрисидаги қонуннинг 1-моддасига зид келади, чунки унда “референдум орқали қабул қилинган қарорлар олий қонуний кучга эга ва фақатгина референдум орқали бекор қилиниши ёки ўзгартирилиши мумкин” дейилган.

⁶ Президент Ислон Каримов биринчи бор 1991 йилда лавозимга сайланган, ҳозирги Конституция эса 1992 йилда кучга кирган.

сонини билдиради, шунинг учун ҳам ҳозирги президентлик муддати етти йил, кейинги президентлик муддати эса беш йил бўлгани учун, бу икки муддат кетма-кет икки муддат сифатида ҳисоблана олмайди. Февраль ва март ойларида бир қанча жамоатчилик гуруҳлари Президент Ислом Каримовни номзод сифатида рўйхатдан ўтказиш тўғрисидаги МСК қарори юзасидан Конституциявий Суд, Бош Прокуратура, Сенат ва МСКга⁷ норозилик билдирдилар. Бугунги кунгача ҳеч қайси ҳокимият вакилларида бирон-бир расмий жавоб берилмади.

V. САЙЛОВ БОШҚАРУВ ОРГАНЛАРИ

Сайлов МСК раҳбарлиги остидаги учта бўғимдан иборат сайлов органлари томонидан бошқарилади. Булар 14та Оқруг сайлов комиссиялари (ОСК) ва 9 058та Учаска сайлов комиссиялари (УСК) бўлиб, шунингдек 36та давлатда жойлашган дипломатик ваколатхоналарда сайловни ташкиллаштириш учун республика ташқарисида тузилган 44та УСКлар ҳам уларнинг ичига киради.

МСК домий орган бўлиб, ОСК ва УСКлар ҳар бир сайлов учун алоҳида тузилади. МСК аъзолари парламент томонидан вилоят кенгашларининг тавсияларига асосланган ҳолда чекланмаган муддатга тайинланадилар. Ҳозирги кунда МСК 17 нафар аъзолардан таркиб топган, улардан 9 нафари 2014 йилда тайинланган. Икки нафар МСК аъзоси хотин-қизлардир. МСК аъзолари президент тавсиясига асосланган ҳолда ўз ичларидан раис сайлайдилар. Қарор кўпчилик аъзоларнинг овоз бериши йўли билан қабул қилинади, агар овозлар сони тенг бўлса, раиснинг овози ҳал қилувчи ҳисобланади. Мазкур ҳисобот қамраб олган муддат ичида МСКнинг икки йиғилиши (сессияси) бўлиб ўтди.

16 январь куни МСК вилоят кенгашларининг тавсияларига мувофиқ ОСКларни тайинлади. ОСК аъзоларининг 15 фоизга яқини хотин-қизлардан ташкил топган. ОСКлар сайлов участкаларини шакллантирдилар ҳамда маҳаллалар⁸ ва туман ёки шаҳар кенгашларининг тавсияларига асосланган ҳолда УСКларни тайинладилар. МСК тақдим этган маълумотларга кўра УСК аъзоларининг 43 фоизи хотин-қизлардан ташкил топган. Барча ОСКлар ва УСКлар қонуний муддатлар ичида тайинланганлар. Раислар, ўринбосарлар ва котиблар ОСК ва УСК аъзолари томонидан ўзларининг ичларидан сайланадилар. Барча ОСК ва УСКлар учун расмий ўқув машғулоти бугун республика бўйлаб 13 мартга қадар ўтказилди. “УСКларнинг фаолияти тўғрисида” МСКнинг Қарори сайлов куни ўз сайлов участкаларидан узоқда бўладиган сайловчилар учун 19-28 март кунлари муддатдан олдин овоз бериш имкониятини белгилаб берган. Бунда иштирок этиш учун сайловчи ариза тўлдириши керак ва унда сайлов куни кела олмаслиги сабабини кўрсатиши лозим, аммо тасдиқловчи ҳужжатлар талаб қилинмайди.

МСК ва барча қуйи даражадаги сайлов комиссияларининг йиғилишлари оммавий ахборот воситалари, сиёсий партиялар вакиллари ҳамда халқаро кузатувчилар учун очикдирлар. МСК ЕХХТ/ДИИХБ СКЧМга маълум қилишича, қабул қилинган қарорлар ОАВ ва унинг веб-сайти орқали оммага эълон қилинмоқда. Қарор ёки йўриқномаларнинг ҳаммаси ҳам ўз вақтида

---

⁷ МСК ўзи олган норозилик билдиришномасини кўриб чиқиш учун Бош Прокуратурага йўллади.

⁸ Маҳаллалар анъанавий ўзбек жамоати тузилмаси бўлиб, аҳоли яшайдиган жойларда кундалик ҳаётни тартиблаштириб туради ҳамда давлат ва жамият ўртасидаги алоқа вазифасини бажаради. Уларнинг роли 1993 йилда қабул қилинган Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисидаги қонунда (Маҳаллалар тўғрисидаги қонун) расман белгилаб берилгандир. Маҳалла қўмитаси қарорларини бузиш қонун тарафидан жазоланади.

жойлаштирилмаган⁹. Шунингдек, қарорларнинг ҳаммаси ҳам чиндан оммага эълон қилинмоқдами-йўқми, бу масала ноаниқлигича қолмоқда, чунки МСК веб-сайтига жойлаштирилаётган маълумотлар ўз кетма-кетлигида тартиблаштирилмаган. Шу пайтгача МСК муҳим қонуний муддатларга риоя қилиб келмоқда, жумладан, бюллетенларни чоп этиш, сайлов округларини тузиш ва номзодларни рўйхатга олиш бўйича муддатларни. Баъзи ҳолатларда, МСК номзодларни тавсия қилиш жараёни ва сайлов қунидаги тартиблар каби масалаларга доир қонунчилик ҳужжатларига фойдали аниқликлар киритувчи низомларни қабул қилди¹⁰. Бошқа ҳолатларда, низомлар асосан амалдаги қонунчилик ҳужжатларини такрорлаб келди. Қонунчилик ҳужжатлари баъзи ҳолатларда мавҳум тарзда ёзилганини инобатга оладиган бўлсак, бу нарса ҳуқуқий низомларнинг турли хил усулдаги ижросига олиб келиши мумкин, масалан сайловчиларни рўйхатга олиш ва кўчма овоз бериш борасида.

МСК ва ОСКлар биринчи марта сайловда иштирок этувчилар ҳамда маҳалла раислари ва маҳаллий бошқарув органлари вакиллари каби жойларида эътиборга эга бўлган шахслар билан сайлов жараёни бўйича республика бўйлаб учрашувлар ўтказдилар. Ушбу тадбирларнинг бир қанчаси миллий ОАВ томонидан ёритиб борилди. Ҳозирги пайтда сайлов санасини ёритувчи ва овоз бериш тартибларини тушунтирувчи телевизион рекламалар ва электрон эълон тахталари кўзга ташланиб турибди.

VI. САЙЛОВЧИЛАРНИ РЎЙХАТГА ОЛИШ

Конституция 18 ёшга тўлган ҳар бир фуқарога овоз бериш ҳуқуқини беради, суд қарори билан ноқобил деб топилган ёки қамоқда жазо муддатини ўтаётганлар, содир этилган жиноятнинг оғирлигидан қатъий назар, бундан мустасно. Гарчи сайловчиларнинг ягона реестри бўлмаса-да, МСК овоз бериш учун рўйхатдан ўтказилган фуқароларнинг дастлабки сони 20 798 052 нафарга етганини эълон қилди. Президент сайлови тўғрисидаги қонунда туман ва шаҳар бошқарув органлари (хокимликлар) ҳар бир сайлов учун сайловчилар рўйхатини тузиш мақсадида УСКларни дастлабки маълумотлар билан таъминлаши белгиланган. Шундай бўлса-да, амалда ОСКлар, УСКлар, маҳаллалар ва хокимликлар дастлабки рўйхатларни тузиш учун фойдаланилган турли хил бошқа усулларни тавсифладилар. Сайлов ҳуқуқи тўғрисидаги қонун ва УСКлар учун ишлаб чиқилган йўриқномаларга мувофиқ сайлов бериш ҳуқуқига эга фуқаролар ўзларининг доимий ёки вақтинчалик яшаш жойлари асосида рўйхатга киритиладилар. Шундан сўнг УСКлар маҳалла кўмиталари ёрдамида ҳар бир хонадонга бориб рўйхатларни текширадилар. Гарчи Президент сайлови тўғрисидаги қонун умумий қоида сифатида ҳар бир сайлов участкаси 20 нафардан 3000 нафаргача рўйхатдан ўтган сайловчиларга эга бўлиши кераклигини белгилаб берган бўлса-да, ЕХХТ/ДИИХБ СКЧМ 3000 нафардан ортиқ сайловчиларга эга бўлган баъзи сайлов участкаларга ташриф буюрди.

Сайловчилар рўйхати улар маълумотларни тасдиқлаши ёки тузатишларни талаб қилишлари учун УСКлар томонидан 14 мартга қадар оммага тақдим қилиниши керак. Ҳар қандай сабаб билан рўйхатларга кирмаган сайловчилар яшаш жойи ва шахсини тасдиқловчи ҳужжатни тақдим қилган ҳолатда кўшимча сайловчилар рўйхатига киритилиши мумкин, жумладан сайлов қуни ҳам. Махсус тартибга эга жойларда вақтинчалик турган сайловчилар учун мазкур

⁹ Мисол учун, 2014 йил 26 декабрда қабул қилинган қарорда МСК бир қанча йўриқномаларни, жумладан ОСКлар, ОАВ ва имзоларни тўплаш бўйича йўриқномаларни, қабул қилди. Улар МСК веб-сайтига фақатгина 2015 йилнинг февраль ойида жойлаштирилдилар.

¹⁰ Буларнинг ичига, шунингдек, ОСКлар, УСКлар, кузатувчилар, ОАВ, ташвиқот тадбирларини молиялаштириш ҳамда сиёсий партиялар вакиллари борасидаги йўриқномалар қиради.

муассасаларнинг раҳбарлари томонидан тўпланган маълумотлар асосида махсус сайловчилар рўйхати тузилади¹¹. Қонунан сайловчи фақатгина бир сайловчилар рўйхатига киритилиши мумкин, аммо сайловчиларнинг ягона реестри йўқлиги сабабли, кўп мартаба киритилиш ҳолатларини қиёсий йўл билан, жумладан вақтинчалик ва доимий яшаш жойлари бўйича, текшириш учун аниқ механизм мавжуд эмас. УСКлар сайловчиларга 19 мартга қадар овоз бериш вақти ва манзили кўрсатилган таклифномаларни юбориши керак эди.

VII. НОМЗОДЛАРНИ РЎЙХАТГА ОЛИШ

Камида 35 ёшга тўлган, ўзбек тилида эркин сўзлаша оладиган ва мамлакатда сайлов кунидан олдин камида 10 йил истиқомат қилган фуқаролар номзодлар сифатида иштирок этишлари мумкин. Қасдан жиноят этганлиги учун ҳукм этилган, жинойий иш содир этганликда айбланган ёки диний ташкилотлардаги касбий фаолият юритаётган шахслар иштирок этиш ҳуқуқига эга эмаслар. Тил маҳоратини текшириш бўйича ҳеч қандай ҳуқуқий низомлар мавжуд эмас.

Сиёсий партия президентликка номзод сифатида бир кишини тавсия қилиши мумкин. Бунинг учун мазкур партия сайлов эълон қилинган кундан камида олти ой аввал Адлия вазирлигида рўйхатдан ўтган бўлиши ҳамда овоз бериш кунидан камида 70 кун олдин МСК томонидан рўйхатга олиниши керак. ЕХХТ/ДИИХБ ҳамда Европа Кенгаши ҳузуридаги ҳуқуқ орқали демократия учун Европа комиссияси (Венеция комиссияси) томонидан берилган бир неча тавсияларга қарамай, шунингдек ЕХХТнинг 1990 йилда Копенгагенда қабул қилинган ҳужжатининг 7.5-бандига ва бошқа халқаро мажбуриятлар ва меъёрларга зид равишда фуқаролар мустақил номзодлар сифатида иштирок эта олмайдилар¹².

Қонунга биноан, сиёсий партиянинг президентликка номзодини рўйхатдан ўтказиш учун аризасида республикадаги сайловчилар умумий сонининг камида беш фоизига тегишли қўллаб-қувватловчи имзолар бўлиши керак, умумий миқдорда бу тахминан бир миллион имзо бўлиб, камида саккиз ҳудудий бўлинмалардан олиниши керак. Бундан ташқари, имзоларнинг саккиз фоизидан ортиқ бўлмаган миқдори бошқа ҳар қандай ҳудудий бўлинмалардан олиниши мумкин. Шунингдек, сайловчилар фақатгина бир номзодни қўллаб имзо чекишлари мумкин, аммо буни қиёсий текшириш учун механизм мавжуд эмас. Рўйхатдан ўтган тўрт партиянинг барчаси ўзларининг номзодлари бўйича аризаларни 9-11 февраль кунлари ўртасида такдим этдилар¹³.

¹¹ Президент сайлови тўғрисидаги қонуннинг 23-моддаси ҳамда “УСКларнинг фаолияти тўғрисида” МСКнинг Қарорида бундай муассасалар қаторига дастлабки қамокда сақлаш жойлари, ҳарбий бўлинмалар, сихатгоҳлар, дам олиш масканлари, касалхоналар ва бошқа беморларни стационар даволайдиган тиббий муассасалар, узоқ жойлашган минтақалар ҳамда хориждаги дипломатик ваколатхоналар кириши белгиланган.

¹² ЕХХТнинг 1990 йилда Копенгагенда қабул қилинган ҳужжатининг 7.5-бандига ЕХХТга аъзо давлатлар “фуқароларнинг мустақил равишда ёки сиёсий партиялар ёки ташкилотларнинг вакиллари сифатида, ҳеч қандай камситишсиз, сиёсий ёки давлат лавозимларига давогарлик қилиш ҳуқуқларини ҳурмат қилиш”лари кераклиги баён этилган. БМТнинг Инсон ҳуқуқлари бўйича қўмитаси (БМТИХҚ) томонидан Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пактнинг 25-моддасига берилган 25 сонли Умумий изоҳнинг 17-бандига ҳам “шахсларнинг сайловда иштирок этиш ҳуқуқи номзодларнинг партиялар ёки маълум бир партиялар аъзолари бўлишини талаб қилиш орқали асоссиз равишда чекланмаслиги керак”, деб қатъий кўрсатилган.

¹³ Номзодларни қўйиш бўйича партияларнинг мажлислари имзоларни тўплаш жараёнлари бошланганидан сўнг ўтказилди.

МСК қўллаб-қувватловчи имзоларни текшириш учун ишчи гуруҳларини тузганлиги ҳақида хабар берди. МСК ЕХХТ/ДИИХБ СКЧМга берган маълумотларга кўра, мазкур ишчи гуруҳлар тегишли низомда кўрсатилган мезонлар асосида имзоларнинг 15 фоизига тенг намуналарни текшириб чиқдилар¹⁴. Ҳар бир номзодлик тўплами мақбул деб топилди ва МСК тўрт нафар номзодни 14 феврал куни рўйхатдан ўтказди. Тўрт сиёсий партия томонидан ЕХХТ/ДИИХБ СКЧМга берган маълумотларга кўра, талаб этилган имзолар сонини тўплаш ҳеч бир муаммога учрамади, МСК берган маълумотга кўра эса, қонунда белгиланган етти кунлик муддат ичида ушбу имзоларни текшириш борасида ҳеч қандай қийинчилик бўлмади.

VIII. ТАШВИҚОТ МУҲИТИ ВА ТАШВИҚОТ ТАДБИРЛАРИНИ МОЛИЯЛАШТИРИШ

Ташвиқот тадбирлари 14 февралда бошланди ва сайлов санасига бир кун қолгунга қадар давом этади¹⁵. Тўрт нафар номзод, уларнинг ҳар бир парламенда ўринларга эга бўлган партиялар томонидан тавсия этилган, қуйидагилардир: амалдаги Президент Ислон Каримов, ЎзЛиДеП томонидан номзоди қўйилган; Хотамжон Кетмонов, Ўзбекистон Халқ Демократик Партияси (ЎзХДП) томонидан номзоди қўйилган; Акмал Саидов, Ўзбекистон Демократик Партияси (“Миллий тикланиш” партияси) томонидан номзоди қўйилган; ва Наримон Умаров, Ўзбекистон Социал-демократик партияси (“Адолат” партияси) томонидан номзоди қўйилган.

Ҳар бир номзоднинг платформаси аҳолининг аниқ бир сегментига қаратилган бўлиб, мақсад этилган сайловчилар гуруҳининг манфаатларига бирламчи урғу беради. Буларнинг ичига Президент Каримовнинг иқтисодий ислохотлари, Кетмоновнинг ижтимоий ҳимояси, Саидовнинг миллий кадриятлари ва анъаналари, ҳамда Умаровнинг суд соҳасидаги ислохотлари киради. ЕХХТ/ДИИХБ СКЧМ суҳбатдошларига кўра улар ўртасидаги рақобат унчалик катта эмас. Амалдаги президент бошқа номзодлар ва партиялар вакиллари томонидан президентликка энг мақбул номзод сифатида тавсифланмоқда. Норозилик фикрини ифода этиш усули сифатида инсон ҳуқуқлари фаоллари ва сургундаги муҳолифатга тегишли шахслар томонидан Интернет тармоғида 12 нафар номзод, уларнинг ичига расмий рўйхатга олинган 3 нафар номзод ҳам киритилган, виртуал президент сайлови уюштирилди. Мамлакатдаги инсон ҳуқуқлари ҳимоячилари чекловлар муҳитида фаолият юритмоқдалар ва тазйиқларга учрамоқдалар¹⁶.

Қонунда барча номзодлар учун тенг ташвиқот имкониятларини, жумладан учрашувлар ўтказиш ва ОАВдан фойдаланиш борасида, таъминлаб беришга қаратилган низомлар мавжуд. Ҳар бир

¹⁴ 661-сонли МСК низоми, 2014 йил 26 декабрда тузатиш киритилган, имзо шаклларини текшириш бўйича йўриқномаларни ишлаб чиққан.

¹⁵ Гарчи Президент сайлови тўғрисидаги қонунда сукут сақлаш учун муддат фақат сайлов кунида белгиланган бўлса ҳам, 13 март куни МСК сайлов санасидан олдинги бир кунни ҳам сукут сақлаш учун белгилаб берувчи низомни қабул қилди.

¹⁶ Инсон ҳуқуқлари ҳимоячилари ҳолати бўйича Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг (БМТ) Махсус ҳисоботчиси Маргарет Секажия (Margaret Sekaggya) 2014 йилда берган ҳисоботида “инсон ҳуқуқлари ҳимоячиларига нисбатан, жумладан журналистларга ҳам, уларнинг фаолияти билан боғлиқ сабабларга кўра доимий тажовуз, ҳибсга олиш ва таъқиб қилиш ҳолатларига доир ишончли ҳисоботлар ва хабарлар” борасидаги ўзининг хавотирини билдирди. БМТнинг Инсон ҳуқуқлари бўйича қўмитаси ҳам аввалроқ “ўз касбий вазифаларини ижро этганликлари учун қамоққа олинган, босқинга ва тажовуз учраган, ёки таҳдидга учраган мустақил нодавлат ташкилотлар (НДТ) вакиллари, журналистлар ва инсон ҳуқуқлари ҳимоячилари” борасидаги ўз хавотирларини ифода этган. Рўйхатдан ўтмаган Ўзбекистон Инсон ҳуқуқлари альянси фуқаролик жамияти ҳаракатининг бир аъзоси 3 март куни йўқолиб қолди. 11 март куни у руҳий касалликлар шифохонасида топилди.

номзодга республика бўйлаб фойдаланиш учун 829та эълон тахталари топширилди¹⁷. Гарчи сайловолди ташвиқот ўтказишнинг турлари, шакллари ва усуллари бўйича белгиланган қоидалар бўлмаса-да, партияларнинг ҳар бири ва номзодлар материалларнинг бир хилдаги туридан фойдаланишни танладилар, булар ичига улар номзодларининг дастурлари ёзилган буклетлар, таквимлар (календарлар), қайдлар учун дафтарлар ва рўқчалар киради.

Президент сайловининг муҳимлигига қарамасдан, ташвиқот тадбирлари деярли кўринмайди. Гарчи тўрт нафар номзод республика бўйлаб халқ билан учрашувлар ўтказиш жараёнида бўлсалар-да, одатда уларнинг номларидан расман рўйхатдан ўтказилган вакиллари чиқмоқда. Партиялар ЕХХТ/ДИИХБ СКЧМга берган маълумотга кўра, улар биноларнинг ичларида учрашувлар ўтказмоқдалар ҳамда хонадонма-хонадон тарғибот-ташвиқот олиб бормоқдалар¹⁸. СКЧМ тўрт нафар номзоднинг барчаси билан учрашиш талабини билдирди, аммо ханузгача ҳеч қайси бири билан учрашгани йўқ.

Партиялар ташвиқот тадбирлари билан боғлиқ харажатлар учун ҳар бири 842 миллион сўм (тахминан 327 000 евро) миқдорида давлат бюджетидан маблағ олдилар. Номзодлар учун молиялаштиришнинг ўзга манбалари ёки бошқа моддий ёрдам турлари таъқиқлангандир. Қонун сиёсий партиялар, ташкилотлар ва фуқаролардан ёрдам тариқасида ихтиёрий пул тўловларини қабул қилишга руҳсат берган бўлса ҳам, барча сиёсий партиялар давлат бюджетидан ажратилган маблағларнинг етарли эканлиги ҳақида маълум қилдилар. Шундай ёрдам тариқасидаги пул тўловлари амалга оширилган тақдирда, улар МСК орқали ўтказилиши ва барча беллашувчи номзодлар ўртасида тенг тақсимланиши керак. Сайловга доир молиявий ҳисоботларни тақдим этиш бўйича сиёсий партияларга қўйилган аниқ талаблар мавжуд эмас ва сайловдан сўнг ўз вақтида қандайдир молиявий ахборотни нашр этиш бўйича ҳеч қандай мажбурият йўқ¹⁹.

IX. ОММАВИЙ АХБОРОТ ВОСИТАЛАРИ

Телевидение сиёсий ахборотнинг бирламчи манбасидир, ундан сўнг қишлоқ ҳудудларида кўпроқ оммабоп бўлган радио келади. Ижтимоий тармоқлардан асосан ёшлар, хусусан биринчи бор сайловда овоз берувчилар, фойдаланадилар²⁰. Ҳозирги кунга қадар 1 392та оммавий ахборот воситалари Матбуот ва Ахборот Агентлиги (МАО) томонидан рўйхатга олинган ва ушбу Агентлик маълум қилишича оммавий ахборот воситаларининг 79 фоизи хусусий мулкдир. Шунга қарамасдан, давлатга тегишли Миллий телерадиокомпания (МТРК), бутун республика бўйлаб тарқалган ягона оммавий ахборот воситаси, ўзининг 25та теле ва радио каналлари билан бозорда устунлик қилади²¹. Асосий оқимдаги ОАВлар мазмун ва услуб жиҳатидан кўпроқ

¹⁷ Ушбу рақам Реклама тўғрисидаги қонуннинг 16-моддасига асосланган бўлиб, унда “Реклама тарқатувчила реклама учун ажратилган эфир вақти, нашр ёки реклама майдони умумий йиллик ҳажмининг 5 фоизидан кам бўлмаган ҳажмда ижтимоий рекламали ахборотни жойлаштириши шарт” дейилган. “Адолат” партиясининг ЕХХТ/ДИИХБ СКЧМга берган маълумотида кўра ушбу тижорий реклама майдони 3 316 дона эълон тахталаридан иборат бўлиб, МСК уларни тўрт сиёсий партиялар ўртасида тенг бўлиб берди.

¹⁸ Шу кунгача Кетмонов, Саидов ва Умаровларнинг ҳар бири 14 сайлов округидан 13тасига бордилар, Президент Каримов эса 12тасига ташриф буюрди.

¹⁹ Сиёсий партиялардан тегишли давлат органларига йиллик асосда молиявий ҳисоботларни тақдим этиш ва чоп этиш талаб қилинади. Кейинги ҳисоботлар 2016 йилнинг март ойида берилиши керак.

²⁰ 2007 йилда ўтказилган сўнги президент сайловларидан кейин ўтган муддат давомида Интернетнинг кириб келиши беш баравардан ортиқ даражада ошиб кетди, чунки 2014 йилнинг якунига кўра аҳолининг 40 фоизи Интернетдан фойдаланиш имкониятига эга, қаранг: <http://www.internetlivestats.com/internet-users-by-country/>.

²¹ МТРКда бутун республика бўйлаб узатиладиган 13та теле ва радиоканаллар ҳамда вилоят даражасида теле ва радиодастурларини тақлиф қилувчи 12та вилоят каналлари мавжуддир.

тантанавор бўлиши билан бирга, кўплаб маҳаллий ва халқаро янгилик веб-сайтларига кириш тўсиб қўйилгандир.

Конституция ифода эркинлигини таъминлайди, аммо у шунингдек ОАВларни, хусусан журналистларни, тарқатилаётган ахборотнинг “ишончилиги” борасида жавобгар қилади. Бундан ташқари, бирламчи қонунчилик ахборот бериш эркинлигига нисбатан қаттиқ чегаралар белгилаган. Жиноят кодекси танқидни беш йилгача қамоқ жазосига олиб келадиган жиноят - тухматга тенглаштирган. Шунингдек, номзодларни қораловчи сохта маълумотларни тарқатиш ҳам жиноий ҳуқуқбузарлик бўлиши мумкин²². Ушбу низомлар ЕХХТ/ДИИХБ СКЧМнинг қатор суҳбатдошлари томонидан тасдиқланишича ўз-ўзини цензура қилишга олиб келади. ЕХХТнинг ОАВ эркинлиги бўйича вакили (ОАВ ЭБВ) Ахборотлаштириш тўғрисидаги қонунга 2014 йилда киритилган тузатишлар натижасида ифода этишга қўйилган чекловлар борасида ўз хавотирини билдирди²³.

Президент сайлови тўғрисидаги қонун ва МСК низомлари сайлов муддати бўйлаб ОАВларнинг фаолиятини бошқаради ҳамда вақт ва жойларнинг тенг тақсимланишини таъминлайди. Давлат оммавий ахборот воситаларидан барча номзодлар учун умумий равишда 900 дақиқа ҳажмида бепул эфир вақтини ажратиш ҳамда давлат матбуот воситаларида бепул равишда жой бериш талаб қилинади. ОАВларнинг мувофиқлигини назорат қилиш ваколати марказий даражада МСКга ва вилоятлар даражасида ОСКларга юклатилган. ЕХХТ/ДИИХБ СКЧМ очилганидан бери амалдаги президент телевидениенинг тиғиз вақт дастурларида ажратилган бепул эфир қактидан ҳеч ҳам фойдалангани йўқ.

ЕХХТ/ДИИХБ оммавий ахборот воситалари сифат ва сон жиҳатидан кузатишни 25 февралда бошлади. Намуна тариқасида 13та ОАВ олинди²⁴. Дастлабки мониторинг (кузатув) натижалари кўрсатишича, ОАВлар томонидан эфирнинг тиғиз вақтида узатилган сайловга оид дастурларининг 80 фоизи бепул эфир вақти бўлиб, бу ҳақда белги қўйилмади ҳамда танқидий таҳлил ёки таҳририят изоҳларисиз эфирга узатилди.

Х. ШИКОЯТЛАР ВА МУРОЖААТЛАР

Сайлов комиссияларининг қарорлари ва ҳаракатлари юзасидан юқоридаги даражадаги сайлов комиссиясига ёки ваколатли биринчи босқич (туман) фуқаролик судларига эътироз билдириш мумкин. МСК қарорлари юзасидан шикоятлар Олий судга берилиши мумкин. УСКларда олинган шикоятлар бўйича қарор қабул қилиш учун беш кун муҳлат мавжуд. Комиссия кўшимча текширувлар ўтказиши керак бўлган тақдирда, мазкур муҳлат ўн кунгача узайтирилади. Сайлов куни берилган шикоятлар дарҳол кўриб чиқилиши шарт. Ҳуқуқий-меъёрий асос ОСКлар томонидан шикоятларни кўриб чиқиш учун махсус сайловга доир муддатларни белгилаб

²² Президент сайлови тўғрисидаги қонуннинг 7-моддаси “номзоднинг шаъни ва кадр-қимматига доғ туширадиган сохта маълумотларни тарқатиш” таъқиқлайди. Жиноят кодексининг 146-моддаси шахсни сайлов соҳасидаги қонунчиликни бузганлик учун жавобгарликка тортади, бунинг учун эса 3 йилгача қамоқ жазосига тортилиш мумкин. Бундан ташқари Жиноят кодексининг 139 (туҳмат) ва 140 (ҳақорат) моддалари ҳам журналистларга нисбатан қўлланилиши мумкин.

²³ ЕХХТ ОАВ ЭБВ қайд этишича “веб-сайтларининг тўсиб қўйилиши ва маъмурий жавобгарлик хавфи остида қонун эндиликда блоггерлар зиммасига ҳар бир мавзу бўйича фақатгина текширилган ва ишончли маълумотларни қўйиш мажбуриятини юклайди”. Қаранг: <http://www.osce.org/fom/123275>

²⁴ Буларга: Ўзбекистон, Ёшлар, Тошкент ва УзРепорт телеканаллари; Ўзбекистон радиоканали; Народное слово, Правда Востока ва Халқ Сўзи, Адолат, Миллий Тикланиш, Ўзбекистон Овози, Даракчи ва XXI аср газеталари қиради.

бермаган ва, МСКга мувофиқ, фуқаролар мурожаатлари бўйича умумийроқ ва узунроқ низомлар қўлланилади²⁵. Сайлов комиссияларининг шикоятлар бўйича қабул қилган қарорлари юзасидан судларга апелляция бериш мумкин, улар эса уч кун ичида қарор қабул қилишлари ёки иш сайловдан олти кун аввал келиб тушган бўлса дарҳол қарор қабул қилишлари зарур.

Сайловчилар рўйхатларига доир шикоятлар тегишли УСКларга тақдим қилиниши мумкин, улар эса шикоятларни икки кун ичида кўриб чиқишлари ёки шикоятлар сайлов куни ёхуд ундан бир кун аввал берилган бўлса дарҳол бунини бажаришлари лозим. УСК қарори юзасидан сайловга камида уч кун қолган муддатгача судга апелляция топшириш мумкин ва суд шикоят юзасидан икки кун ичида қарор чиқариши керак. Суд қарори якунийдир.

ЕХХТ/ДИИХБ СКЧМ сайловга доир ҳеч қандай шикоятлардан хабари йўқ, фақатгина жамоатчилик гуруҳлари амалдаги президентнинг конституциявий низомлар нуқтаи назаридан ушбу лавозимга қайтадан номзоди қўйилиши ҳаққонийлиги юзасидан икки бора эътироз билдирдилар.

МСК сайловни тўлиқлигича ёки қисман (баъзи сайлов округларда ёки сайлов участкаларида) бекор қилиши мумкин, агар сайлов давомида содир этилган бузилишлар натижаларга салбий таъсир кўрсатиши эҳтимоли бўлса. Бекор қилиш ҳақидаги қарор юзасидан Олий судга фақатгина номзодлар апелляция бериши мумкин. Бу натижалар эълон қилинганидан сўнг ўн кун ичида амалга оширилиши керак.

XI. МИЛЛИЙ КАМЧИЛИКНИ ТАШКИЛ ҚИЛУВЧИЛАРНИНГ ИШТИРОКИ

Миллий камчиликни ташкил қилувчилар Конституция доирасида бошқа фуқаролар билан тенг ҳуқуқлардан фойдаланадилар. 1989 йилда ўтказилган сўнги расмий аҳолини рўйхатга олиш натижаларига кўра, Ўзбекистонда 100дан ортиқ миллатлар рўйхатга олинган, улар орасида ўзбеклар 80 фоизга яқин кўпчиликни ташкил қилади. Бошқа йирик миллатлар ичига руслар, тожиклар, козоклар, қорақалпоқлар ва татарлар киради. Барча тўрт партиянинг парламентга сайланган вакиллари орасида миллий камчиликни ташкил қилувчи аъзолар ҳам бор.

Президент сайлови тўғрисидаги қонун бюллетень варақлари ўзбек тилида ва ҳар қайси сайлов округида аҳолининг кўпчилиги фойдаланидан тилда чоп этилишини белгилаб берган. Номзодларнинг плакатлари рус ва ўзбек тилларида 13та сайлов округи учун ва қорақалпоқ тилида Қорақалпоғистон Республикаси учун чоп этилгандир. Бундан ташқари, МСК веб-сайтида ўзбек ва рус тилларида янгиликлар берилади. ЎзХДП ўз газетасини рус ва ўзбек тилларида чоп этади.

XII. ЖАМОАТЧИЛИК ВА ХАЛҚАРО КУЗАТУВЧИЛАР

Қонунга мувофиқ сиёсий партиялар ўз вакиллари тавсия қилишлари мумкинки, улар халқаро кузатувчилар каби барча сайлов комиссиялари йиғилишларида, шунингдек сайлов участкаларида овоз бериш ва овозларни ҳисоблаш жараёнида ҳозир бўлишлари мумкин. Бундай вакиллар ОСКлар томонидан 14 мартгача аккредитация қилинишлари керак. Шу билан бирга, президент

²⁵

МСКга мувофиқ, Фуқаролар мурожаатлари тўғрисидаги қонунга асосланган ҳолда, агар ОСК шикоятда кўрсатилган маълумотларни текшириши керак бўлса, ушбу шикоят 15 кун ичида кўриб чиқилиши керак, қарор эса бир ойдан кечиктирилмаган муддатда қабул қилиниши лозим.

сайлови тўғрисидаги қонунда жамоатчилик кузатуви белгилаб берилмаган, бу эса ЕХХТ доирасидаги мажбуриятларга мос келмайди²⁶.

ЕХХТ/ДИИХБ СКЧМга қўшимча равишда МДХ давлатларидан кузатувчилар МСК томонидан аккредитация қилиндилар, шунингдек, Шанхай ҳамкорлик ташкилоти, Ислон ҳамкорлиги ташкилоти, Халқаро сайлов органлари уюшмаси ҳамда Ўзбекистондаги дипломатик ваколатхоналардан қатор гуруҳлар ҳам кутилмоқда. МСК берган маълумотга кўра, 300га яқин халқаро кузатувчилар келаётган сайловни кузатиш учун муружаат қилганлар.

ХШ. ЕХХТ/ДИИХБ СКЧМ ФАОЛИЯТИ

ЕХХТ/ДИИХБ СКЧМ МСК ва куйи даражадаги сайлов комиссиялари билан доимий алоқа ўрнатди. ЕХХТ/ДИИХБ СКЧМ шунингдек Ташқи ишлар вазирлиги, Статистика вазирлиги, Сенат, Конституциявий суд, Олий суд, Омбудсмен, Матбуот ва ахборот агентлиги ҳамда МТРКда учрашувлар ўтказди. ЕХХТ/ДИИХБ СКЧМ рўйхатга олинган тўрт нафар номзодларнинг вакиллари ҳамда фуқаролик жамияти вакиллари билан учрашувлар ўтказди. ЕХХТ/ДИИХБ СКЧМ раҳбари шунингдек ЕХХТ аъзо давлатларининг элчилари билан учрашди.

---

²⁶

ЕХХТнинг 1990 йилда Копенгагенда қабул қилинган ҳужжатининг 8-бандида аъзо давлатлар “хорижий ва маҳаллий кузатувчиларнинг мавжудлиги сайловлар бўлиб ўтаётган давлатлар учун сайлов жараёнини яхшилаши мумкинлигини ҳисобга оладилар” дейилган.